

ESZMETÖREDÉKEK

KOSSUTH-SZOBOR

Egy bátor tekintetű, diadalmasan ég felé néző, *szuggesztív* hatású *prófétakossuth* emelkedett ott elő messze kimagaslóan a mellékalakok tömegéből, követve a feléje bizalommal tekintő Széchenyitől és Deáktól, majd az érte rajongó föld népétől, paraszttól és városi polgártól, iparostól, jurátustól, öregtől, fiataltól, férfitől, asszonytól, gyerektől. A főalak, akinek ruháját csak redős lepel jelzi, mint egy bibliai jelenés, előre nyújtott karral, átszellemült, extatikus arccal int és lép előre, felfelé és a nemzet legjobbjai, úgyszintén a nép egyszerű gyermekei elszántan, bizón, fanatikus lelkesüléssel tekintenek fel reá és nekilendülő mozdulatok megrögzítése kifejezi, hogy mennek, vonulnak néma fenséggel, mindenre készen, elbűvölten az *Apostol*, a nemzet apostola után előre, diadalmasan a nemzet szebb jövője, boldogsága, megdicsőülése felé.

Nagy Vince: A diadalmas Kossuth-szobor. (Magyar Hirlap, 1927, nov. 13.)

Nem tehetek róla: nekem tetszik a Kossuth-szobor. Tetszik két okból. Az egyik ok: a művészeti kérdés. A másik: az eszmei szempont. Szándékosan nem mondtam az utóbbi helyett politikát, bár az a hajsza, amely már a szobor leleplezése előtt Horvay János és a kormány ellen megindult: elsősorban politikai volt. Mondtuk, hogy a iobboldali ellenzék, amely történetesen monarchista és konzervatíván haladó: nem azért támadta a szobrot, hogy a kormányt tetten érje egy „nemzetietlen” cselekedeten. Mondjuk, hogy a szélsőbal nem azért lármázott, hogy – kapva a nekik oly ritkán kínálkozó hazafias „zicceren” – vád alá helyezze a „reakciót” és a közvélemény fölszított tüzénél megfőzze a maga mindennapi falatját. Mondtuk, hogy lehet a szoborról politikamentes vitát folytatni ...

Mindenekelőtt: kétségtelen, hogy a Kossuth-szobor ma a legmodernebb szobra az országnak. Modern olyan értelemben, hogy művészi stílusa haladást jelent az eddigi köztéren föllállított szobrokkal szemben. Haladás: mert nincs benne semmi a megszokott sablonból; mert sem nem idealizáló, sem nem naturalista, hanem stilizált, bizonyos fokig expresszionista alakokat ad, amiknél a darabos forma mögött mélyebb jelentőség rejtőzik; mert személyei nem elmesélnek valamit, hanem valószerűtlen mozdulataikkal szimbólumokká merevülnek. Van valami barokk-izlés a szereplők lendületében, irreális hajladozásában: az a barokk-fantasztiikum, amely újraéledt az expresszionizmusban.

Márványszobrot márványszoborral hasonlítsunk össze: tegyük gondolatban a Vörösmarty-szobor mellé a Kossuth-émléket, hogy az izlés-változásról képet kapjunk magunknak. Az első benyomás: a Vörösmarty-szobor olyan, mint egy biedermeier porcellán-figura a Kossuth-csoport nyers kőtömbjei mellett. Ott a simára csiszolt alakok harmonikusan beleolvadnak egy háromszögletű kompozícióba; emitt lágy vonalak és meleg elmosódás helyett rideg széttöredezése a csoportozatnak, meredő sziklák kyklopsi talapzaton, merev, „faragatlan” konturok, szögletes gesztusok, vízszintes egymásmellettség a színpadi elrendezésben. Két külön világ ez a két szobor. Az egyik szinte derűt áraszt, a másik valami grandiózust fejez ki nemcsak monumentális elgondolásával, hanem a részletek *elnagyoltságában* is. A Kossuth-szobor határozottan terhesebb élményből fakad és *maibb* művészi fölfogást mutat épen azzal, hogy kivetett magából minden széplélek-esztétizmust. Hiába: több heroizmus van ebbe a szoborba belefáragva, hősi pózok nélkül is, mint amennyit a köröndi bástyafokán hadakozó, törökverő Zrinyi akarna kifejezni. Csakhogy ez a heroizmus nem kiabál, mert komplikáltabb mélységekből árad és lelkiségé duzzasztja magát a matériát is.

A szakemberek – és utánuk a „smokkok” hada – örültek, hogy föltedezhették a szobron a genfi reformáció-émlékmű stílusát (igaz, hogy ott a háttér szerencsésebb: igazi sziklafal). A fölényes dilettánsok ajkán megjelent az ítéző szó: *Rodin, Calaisi polgárok*. Olcsón lehetett hozzájutni ehhez a verdictumhoz: Baedekerből, párisi képeslapokról, népszerű művészettörténetek illusztrációira emlékezve ... Nem vállalkozunk rá, hogy összehasonlítsuk a két szobor-csoportot. Művészet-tudósok dolga megállapítani, mi a Horvayé, mi a Kossuthé. Bizonyára több, mint az Országház-tér szakértői gondolják.

De szóljunk az „eszmei tartalomról”. Ehhez minden magyar embernek – laikusnak is – joga van hozzászólni.

Történelmi hőst kell ábrázolnia a szobornak. Ez az ábrázolás igen sokféle lehet, ami a „történeti” jelleg kidomborítását illeti: pathetikus-theatrális vagy a humánusot éreztető; egyszerű eszközökkel ábrázolhat vagy rikító színekkel túloz, a tömeg érzelmeire spekulálva. Bevallom, nekem nem ideálom a dunaparti Petőfi-szobor, amely ugyan jellemző pózt választott ki a márciusi ifjú eskütételével, de ebbe az egy mozgalmas gesztusba sűríteni össze Petőfinek termékeny mozzanatait, pillanatfölvételbe fagyasztani az örök Költőt: olcsó

hatáskeresés. Az ércnél maradandóbb Petőfinek nem ebben a néptribún-pillanatban van a nagysága. Ez a szobor a maga keveset-mondó kiáltásával lehet szocialista tüntetések gyülekező alkalmá, de nem lesz meghitt zarándokhely azok számára, akik a közérthetőség formáin túl a lángészt és a sokhúrú lírikust keresik föl Petőfiben. Nem ideáлом a germán ízlés sem, amely telerakta a birodalmat kolosszális Bismarc-monstrumokkal, amely arra büszke, hogy Császári Emlékműve tíz kilométerről is látható. A szellemtelen Erő, az Ököl, az Ércsisak, a csigalépcsővel belülről megjárható óriás-fej, a pöffeszkedő Önérzet – mindez csak arra való, hogy egy művészietlen kor ürességét lármás kongással palástolja. A francia ízlés egy nőalakkal szimbolizálja az ellenséggel dacoló Páris. Soha senkinek nem jutott eszébe, hogy Napoleon emlékezetére – aki pedig mégis csak egész Európát legyőzte – kolosszust állítsanak, amelynek szögödreiből a világjáró ángliusz kitekinthet az alatta elterülő városra ... Mindennél igazabb az az állítás, hogy a fönséges nem szorul hatásvadászó eszközökre. A végtelen világűr csöndje – hogy Pascal-t idézzük. Seul le silence est grand ...

Milyen legyen a Kossuth-szobor, hogy néma fönségében grandiózus benyomást keltsen, rikító színésziesség nélkül kifejezze mindazt az eszmét és érzelmet, amivel ma Kossuth alakját fölruházzuk? Semmiesetre sem olyan, mint az a Petőfi-olajnyomat, amelyen a haldokló költő szíve vérével írja a hőbe e szót: Hazám! A képzőművészet nem kelhet versenyre a *verayzmus* novelláival. A szobrász nem panoptikum számára dolgozik, ahol Dózsa György tüzes trónon ijeszti a naiv publikumot. Lehet, hogy vannak, akik – a közismert képre emlékezve – diszmagyarban, féltérde ereszkedve akarják látni az országhatáron imádkozó, menekülő Kossuthot. Vagy fönn a szószéken, zsinóros atillában, amint bal kezét szívére teszi, jobbát esküre emelve, mialatt a követek kardjukat rázzák, kucsujukat lengetik és a karzat hölgyei zsebkendőt lobogtatnak feléje. Én szívesebben látom magam előtt a Horvay Kossuthját, amely nehezebben közelíthető meg a profanum vulkus számára. Nem fejtődött ki még teljesen a nehéz matériából, de épen ez ad valami emberföltrejtett erőt az alakjának. Az „eszmévé finomulás“ útja gyötrelmes: de le kell vetköznie magáról a reális külsőségeket, lerázni az egy-eseményhez, egy-gesztushoz való tapadást, hogy a pártok, visszavonás, diadal és emigrációs idők fölött megálló örök, emberi Kossuth lehessen. „Klasszikus“ ez a szobor, olyan értelemben, hogy időtlen és tértelen, mint valami kísérteties jelenség. Hiába tagadja Nagy Vince: olyan, mint egy apostol, és széles mozdulatban mégis van valami legényesen magyar lázadás. A mellékalakok már reálisabbak: ez is finom kontraszt. Senkisem mondhatja, hogy nem lobog köröttük történelmi levegő. Dürer evangelistái, Hodler robusztus reformátorai vonulnak el ilyen menetben előttünk. Nem mesélnek el novellát, de súlyosan *vannak* és némaságukban sokat mondanak.

Miért a fölháborodás a kifejező disszonanciákat magasabb harmoniába egyesítő szoborcsoport miatt? A lehangosabban épen az a sajtó lármázott, amelyet nem lehet azzal megvádolni, hogy előljár a nacionalizmusban. Ha ennek a legszélső és a nagy jövő-alkotás korában is multba kapaszkodó világnézetnek kevés a Kossuth-szobor intranzigenciája, akkor minden bizonnyal nem a magyar nacionalizmus világraszoló hőstét akarják népszerű pózban látni, hanem a saját külön belpolitikájuk diadalát szeretnék örökbe-faragni és a nagyvilág előtt dokumentálni. Hiszen a mai pacifizmus nem rajonghat a hőstét, aki szónoki erejével nemzeti harcra lelkesítette föl az országot és militáris akcióban látta a „dolgozó. milliók“ boldogulását. Ez a békét hirdető világnézet mindjárt félreveri a harangot, mihelyt az emberiség nagy előharcosait nem monopolizálhatja, hogy olygarchát pusztítson vele, királyba nyilat lövessen. A demokrácia Kossuthját, a rendi alkotmány eltörlőjét, a „Kossuth nem alkuszik“-jelszó faragott képét fájlalják. A Bálványt, amely előtt naponként áldozatra lehet vinni egy politikai ellenvéleményt. Ott akarják látni minden reggel, a parlament előtt; jóleső mementóul, a mindennapi vezércikküket.

A trianoni magyarság azonban nem a multnak elpolitizálására vágyik, hanem örök szimbólumokat keres, amikből jövőt és összetartást merít. Nem azt nézi, hogy Zrínyi olygarcha volt és Szent István megszüntette a kollektív tulajdonrendszert. Nem állítja szembe Széchenyit Kossuthal, nem uszít egymásra negyvennyolcat és hatvanhetet, összefogja szeretetében Tisza István és Ady Endrét... A Kossuth-szobor legszebb cselekedete, hogy egy talapzaton egyesíti Deákot, Széchenyit és Kossuthot, a XIX. század magyarságnak három attributumát.

Lehet, hogy igaza van a jóhiszemű jobboldalnak: tragikus eszmét fejez ki a Kossuth-szobor, reáborul a trianoni fájdalom előrevetett árnyéka. Fölfoghatom magát Kossuthot is tragikus alaknak: nem kicsinyítem vele. Egy mélyebb és demagógiától mentes történelemszemlélet a magyarság ezerévi életstációit tragikusnak láthatja. A klasszikus görögség nemzeti hőseit vitte a tragédia ítélőszéke elé. Az a generáció, amely átélte a világháborút és minden következményeit: irtózik a frázistól, nem tekinti ünneplő, kokárdás ruhának a hazafiságot. Szomorú hétköznapi mélyebb hazafisága ez az új hazafiság, amely a régi világrend és derús optimizmus romjaiból nőtt ki. Ennek a hazafiságnak nem kellene a sablonos requisitumok. Nem akar tömegárúciáknak lenni, mint a Bécsben gyártott pörgecalap, vagy a Norimbergából importált vitézkötés. Nem a dörgedelmes, tősgyökeres retorizmusban látja a nemzet újjászületését. Kell a kokárda is és a nép széles rétegeinek lelkesítő tápláléka az a sok giccs-szobor, amely Kossuth nevét viseli szerte a falvakban. De legyen egy Kossuth-émlékünk, amelyben benne van az örök magyar fájdalom, egy szomorú korszak tragikus történetlátása. A felnőttek Kossuthja, akik a férfimunkát végzik és az iskolásgyermek illuzióira nem szorulnak. Akik akkor legigazabban magyarok, mikor dacról és *haladásra* érlelődik bennük a pesszimizmus, amelyben itt valahol, ott valahol, esett, szomorú fejekkel, négy-öt magyar összehajol ...

Fogadjuk – római módra – triumfussal a magyar szabadságharc vezérét, akinek tragikus hadjárata a legnagyobb diadala volt a magyar eszmének. Ború és derű, erő és csüggedés, fátum és remény, harcok magyarság és emberi béke, nemzeti egység és eszmei magányosság, vértanú-sors és megdicsőülés, történeti valóság és örök ideál komplikált szövedéke lebeg a szobor fölött. Kossuth színeváltozása lelket revelál: a tragikumok láncolatán is magasra emelkedő, le nem győzhető, létező magyar lelket.

(Budapest)

Garázda Péter

A KLASSZIKA-FILOLOGIA VÁLSÁGA

„Ich bin ausser Sorge: diese Hellenen, die uns so oft mittelbar durch Rom, schöner unmittelbar durch sich selbst vorwärts gebracht haben, sie werden uns auch weiter führen. Und zumal vor der sozialistischen und materialistischen Barbarei, die uns heranschwillt und vor der uns alle Triumphe der Technik nicht retten werden – denn Technik und Barbarei schliessen sich nicht aus –, vor diesen kulturfeindlichen Wettern sollen und werden uns die Hellenen immer wieder schützen.

G. Roethe, *Humanistische und nationale Bildung*, 1910. 30. 1.

Volt egy idő, nem is olyan régen, mikor a művelt Európában a klasszika-filológia volt a tudomány. Később az ő mintájára szervezkedtek a modern és keleti filológiák, amelyek még arra is csak az utolsó évtizedekben eszméltek rá, hogy élő nyelvnek másféle kutatómód jár, mint a holt klasszikusoknak. Ezenkívül azonban még számos más tudomány, sőt művészet is, egyre-másra kapta a klasszikus-filológusok közül fejedelmét.

Ma viszont – még Németországban is, a klasszika-filológia hazájában – tagadhatatlanul nehéz idők járnak a tudományoknak erre a több mint kétezer éves doyenjére. Azóta is, hogy Roethe a fentidézett sorokat írta, korunk kíméletlen realizmusa, a modern „technikai“ világnézet, az erők szociálisabb és spártaibb irányításának programja (a szakiskolák térfoglalása), főleg pedig sok-sok hazug jelszó: nem egy előretolt hídfőjének föladására kényszerítették. A Göttingában szeptember végén lezajlott „Philologentag“ is főleg azért volt oly szokatlanul népes, mert – nyilván – újra és fokozottabb szükségé vált a Roethe-féle „gondatlanság“ nyomatékos hangsúlyozása. Csakhogy ez a monstre-tüntetés – még a maga fénypontjaiban is – épen ellenkezőleg: a klasszika-filológia krízisét tette nyilvánvalóbbá és az aggodalmakat erősítette meg.

Hazai tudományunknak egyik ottjárt, igen éles ítéletű kítűnőse beszélt: milyen föltűnő volt, hogy e nevezetes hadgyakorlaton épen csak a fővezérek mutattak biztos formát és fölényes fölkészültséget. Így a barbár „amerikaiak“, a szokatlan harcterek, az illegális harcmodor és az ismeretlen tankok mai korszakában önkéntelenül merült föl a fokozott aggodalom, vajjon most is úgy és ott kell-e: fölvenni a harcot, ahogy és ahol ezek a már példává nőtt és megszentelődött aggastyánok évtizedekkel ezelőtt készültek reá. Ez az aggodalom pedig Göttingában hiába kutatta a vezérkart, amely sápadtan begombolkozva „árulta“ a generalissimusokat; és hiába kereste – mint utolsó reménységét – a fiatalabb csapattiszteket is, akik végkép elszakadtak, csakhogy nem épen a Mária Terézia-rend kilátásával...

Nem akarjuk részletezni, mit jelentene az, ha a klasszika-filológiának csakugyan hiányoznék a holnap generációja. Mert ha ilyen generáció nem volna, akkor – mennél kifogástalanabbak egy Wilamowitz-Moellendorff vagy egy Eduard Schwarz teljesítményei s mennél tökéletesebbek és befejezettebbek általában a közelmúlt és jelen nagy filológiai alkotásai – annál több alapja nőne a vádnak, hogy az egyéni kultúra luxusának tudománya, a klasszika-filológia, ma már kártékony önzéssel vonja el az erőket a korszerűbb (szociálisabb értékű) tudományoktól. S annál szükségesebbnek mutatkoznék, hogy ez a luxus-tudomány – mielőtt a tudományok mai egyensúlyát felborítaná – degradáltassék a sémi vagy a szanszkrit filológia csendesebb társaságába. Mint életre hivatott tudományt, a klasszika-filológiát egyedül azzal lehetne igazolni, illetve a támadásokkal szemben biztosítani, ha láthatnók a még megoldandó és csak általa megoldható föladatait. Ha demonstrálhatnók, hogy a „kibányászott bánya“ látszata és vádjá legföljebb csak egyfajta – t. i. a mai – klasszika-filológiára vonatkozhatik és nem érinti a klasszika-filológiát.

*

Ne kutassuk egyelőre, miért hiányzott a göttingai nagygyakorlaton a formáikba izmosodott veteránok mellett a rugalmasabb és hajlékonyabb inu „második garnitúra“ megnyugtató látványossága. A jövő úgysem dőlhet el egy pillanatnyi benyomáson és a klasszika-filológia multjából kell levonni a jövőre vonatkozó következtetéseket. Ehhez pedig szolgáljon első lépésül annak a felismerése, hogy maga a „klasszika-filológia“ név is nem valami mozdulatlanságot jelent, hanem ellenkezőleg: egy apriori rugalmas és tágítható tárgykört nevez meg.

Filológiának t. i. – vagyis az írott szó, beszéd, alkotás, a „logos“ szerető istápolásának – jogosan

tulajdonképp csak azt a „filológiai“ tudománykorszakot. hívhatnók, amelyek lezárult a görög és római anyanyelvű grammatikusok munkásságával. De ha úgy vesszük, hogy a „klasszika“ jelző a nemklasszikus korbeli: művelőkre céloz, akkor is: a szigorúan vett „filológiai“ korszakot legfeljebb a görög studiumok renaissanceának kezdetéig szabad feltolni. A „logos“ ugyanis már Alexandriában sokszor többet jelentett a halott szónál: elválaszthatatlannak bizonyult attól, aki kimondta: a szó alól – magyarázatát követelve – már akkor mindig előbújt szerzőjének eleven élete is. Egyszóval: a „filológia“ már az alexandriai korban sem volt pusztán verbális filológia. S minél jobban távolodtunk az ókor valóságától, annál rohamosabban fogy e szorosán vett filológia kizárólagos jelentősége. Nem hal meg s nem szűnnek meg problémái, csak éppen elveszti vezérszerepét s lassanként elilleszkedik a tágabb történelmi földadatok kereteiben. Vége: azután, miután már régen az volt, az „Alterthums-Wissenschaft“ (ókor-ismeret) nevet is megkapja és a 19. század ezzel az átkereszteléssel leszögezte, hogy a klasszika-filológia a modern ember számára lényegében „a régi görögök és rómaiak egész történetére“ irányuló tudománnyá lett. Ezentúl a „filologus“ Alterthums-Wissenschaft cím alatt tanulta anyagát ama példátlanul nagy és nagyjelentőségű kézi könyvből, melyet a 19. század vége felé indított meg Iwan Müller, s így tanulja ma is még a Handbuch új földolgozásaiból, amelyeknek gyűjtőcímét a kiadó – Otto Walter – csupán helyesírásban modernizálta „Alterthumswissenschaft“-tá.

Ha azonban csakugyan a multból, következtetéssel akarjuk a filológia jövőjét s e jövő körvonalait megpillantani, elengedhetetlennek látjuk – másodsor – annak a pontos megállapítását is, hogy milyen és mi, illetve milyen és mi *nem* az a filológia, amit jelenleg az „Altertumswissenschaft“ névvel nevezünk.

Ez a megállapítás nem nehéz földadat, ha szemlét tartunk a letűnt korszak standard-workjain.

Lapozzuk át pl. Brugmann görög vagy indogermán grammatikáját. Önkénytelenül az lesz a benyomásunk, hogy a nyelvek ismerete kimerül a hangtörvények, flexiók és bizonyos formálisan syntaktikai sajátságok megismerésében és ugyanakkor persze nem-komoly, sőt tudománytalan eljárásnak kell éreznünk minden kísérletet, amely pl. egy nem-indogermán nyelv lélektani tanulságait akarná megfigyelni és értékesíteni. Otto Gruppe görög „vallástörténete“ – *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* – már a címével főtartalmának jelzi a „mythológiát“. A mythológiának pedig nem lehet igaz és lényegbeli köze a vallástörténethez. Mintegy azt mondja ez a cím, hogy kellene ugyan valamiféle görög vallástörténet, – sőt éppen: csakis ez kellene – de mit tegyünk, ha a szót (mythost), a hagyományozott költészetanyagot nem tudjuk a görögök vallásából végérvényesen kitessekélni? Wilhelm Christ görög irodalomtörténete – akár Schmid és Stählin hatodik kiadásában is, – megmaradt kitűnően gombostűzött és cédulázott görög bogárgyűjteménynek. Számára még célkitűzés és elérhetetlen ideál a műfajoknak történelmi fejlődés szerint való elrendezése. Eduard Meyer gigantikus történelme csupán második kiadásában jutott az anthropologia elemeit tárgyaló (különben föltűnően felszínes és hiányos) „bevezetés“ gondolatáig. Természetesen minden komolyabb eredmény nélkül, minthogy az ilyen anorganikus toldás nem több, mint annak a bevallása, hogy az anthropológiát is az ókori történet szerves részévé kellett volna gyúrni – egy másféle tárgyalás kereteiben.

Minek folytassuk? Egészen véve máris világos, hogy a közelmúlt klasszika-filológiájának célja – az elvetélt helyesebb fölvillanásoktól eltekintve – olyan anyaggyűjtés volt, amely a racionalizmus keretei között legföljebb a historiai fejlődés-koncepció elgondolásáig emelkedhetett. Ilyennek is *kellott* lennie, mert ezen közelmúltban az ókori élet általános megismerésének feladatát egy természettudományos kar rendszerezésre hajló irányzatának adatott megoldania. A klasszika-filológia nagyhatalmi állásának éppen az volt az alapja, hogy a H. Diels-ek a természettudományos evolúció szellemében, módszerével és célkitűzéseivel végezték a görög és római nép életének leltározását.

Minden hisztorizmus azonban, minden szándék, amely arra irányul, hogy halott szóval megfogjuk az eleven életet: csak egy-egy kísérlet lehet az elmult, ezerarcú, de mindig csak egy-egy oldalról megközelíthető Volt-ság lerögzítésére. Sikerült a kísérlet, ha összhangba tudott jutni a mindenkori tudás vívmányaival; de semmi kísérlet nem jelentheti egy következő kísérlet szükségtelenségét, ha látásunk közben tovább élesedett az emberi megismerés újabb lehetőségeinek megpillantásáig. Magunkraismerésünk minden újabb gyarapodásával minden történelmi kép mindig újra megéri az átrajzolásra. A racionalizmus igazsága már apriori nem lehetett az igazság és az Altertumswissenschaft-filológia sem lehet azonos a klasszika-filológiával. Ellenkezőleg: hyksos-uralmát minden jel szerint az örök tudomány egy újabb fázisának kell majd fölváltania.

Mintha azonban ennek az újabb fázisnak vonásai már-már ki is tűnéznének. És pedig annál világosabban, minél nyilvánvalóbbá lett közben annak a korszellemnek a halványulása, amely ezt az Altertumswissenschaft-ot a maga képmására megteremtette. A huszadik század fordulóján lavinaszerűen indult meg egész racionális tudásunk átértékelése. A lelki élet és a lelki tények jelentőségének alaposabb megismerése végleg megingatta a feltétlen hitet az „exact“ tudásban s főleg: a csak-történelmi evolúcióban. A filozófia Schellingék idealizmusának újjászületését ünnepli. A vallásban Kelet és Nyugat misztikája éled föl. A művészetek szakítani óhajtanak a „témák“ megcsinálásával, sőt a gondolati „tartalommal“ is. Rickert élesen tiltakozik a kulturtudományok és természettudományok lényegének, céljának és módszereinek összezavarása ellen. Bergson az intuitív megismerését állítja egyedül kielégítő követelményül. Spranger számára az adott életforma a nemzetek és az egyén történelmi kialakulásának végső meghatározója. Kiderül, hogy minden szellemi produktum, a népek vallása, költészete, nyelve stb.: csupán lényegtelenebb részében kauzális-

történelmi fejlődés eredménye, lényegében azonban ahisztórikus és sokszor irracionális határozománya az ember egész formájának és lelki adottságának. Ugy, hogy végül az általános történelmi fölfogásnak is újra kellett orientálódnia.

Mindenféle történetírás sietett ilyenformán – sokszor már túlmohón és új cégér alatt csak a régi portékát árulgatva – átalakulni úgynevezett „szellemtörténetekké“. A modern filológia pl. régen belátta, hogy a történelmi képet az új megismerések és fölfogás egész korrekciójával restaurálni kell. A nyelvészetben Karl Vosslernek Croce esztétikájából kiinduló és Cassirer filozófiai alapvetésétől is támogatott iskolája; irodalmi kérdésekben a *Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* mellett V. Klemperer és E. Lerch *Jahrbuch der Philologie*-ja (újabban *Idealistische Philologie* cím alatt) halad ezen irányban, melynek „rendszerezése“ is van Herbert Cysarz *Literaturgeschichte als Geisteswissenschaft* c. művében.

A modern filológia helyzete azonban könnyebb volt, illetve a klasszika-filológia nehézségeinek, tudományos „külpolitikától“ való idegenkedésének ma is megvannak különös okai és mentségei. Ezek az okok és mentségek: a közelmúlt termelésének hihetetlen arányai és az arányok tehetetlenségi nyomatóka; a tény, hogy épen a korszak zárórája előtt léptek föl és részben még élnek is legnagyobb képviselői; hogy számos tipikusan filológiai és *Altertumswissenschaft*-föladat vár még megoldásra (mint pl. az Emil Forrer kutatásaitól fölvetett kérdések és általában a Kelet vonatkozásainak földolgozása) stb. Minthogy azonban a klasszika-filológia szükségkép szintén történelmi tudomány, végül mégis úgy kell majd revideálni célját és módszereit, hogy az új célkitűzésbe és módszerekbe beférjenek az életnek racionális keretekbe nem férő összes többi oldalai is. Ezért hisszük talán némi joggal, hogy a jövő klasszika-filológiájának föladata nem lehet majd – mint a maié – kizárólag annak megismerése, ami az „irodalomban“ a fölszínen úszik; célja nem lehet csupán az irodalom és hagyomány anyagának gyarapítása.

A „történelmi tény“ igen relatív valami s a történelmi kauzalitás fontossága eltörpül az eseményeket mozgóató nemzeti, illetőleg egyéni adottságok és készségek döntő ereje mellett. Annak a klasszika-filológiának is, amely ezt belátta, a tárgyak és események helyett a megfelelő lelki okságokat kell kiinduló pontjául vennie. S amint egykor a grammatikusok filológiájának a kor nyomása alatt lassanként át kellene adnia az uralmat, az *Altertumswissenschaft* kezébe, úgy kell majd az *Altertumswissenschaft*-nak is a korunkbeli világszemlélet új irányain orientálódnia. És hasonlóképen kell az adatgyűjtő történelmi kutatásoknak is valami psychogenetikus – s ennyiben ahisztórikus – szintézis keresésébe átívelniök.

Nem akként persze, ahogy a túlzók képzelik, hogy ezzel a szorosán vett filológiai kutatás vagy a nyelv-vallás-irodalom, a politikai, jogi és gazdasági élet történelmi földolgozása végkép kikapcsolatnék a klasszika-filológia jövő föladataiból. Hitünk szerint ugyanis az ilyenfajta feladatkitűzéseknek ezentúl is meg kell még – bár alárendelt összetevőkként – maradniok, sőt helyenként vezethetnek is, ha különben sikerült öncélúságuk igényeit a szellemtörténeti koncepció igényeihez alkalmazniok. Csak azt ne képzeljük, hogy a szavak nyelvi és logikai megértésével már beláttunk a – persze szükségkép – szavak mögött megbúvó, vallásos költői és nyelvi értelemben is.

Bátran kimondjuk így, hogy ma a klasszika-filológia népszerűségét nemcsak a szociálistmus és materializmus barbársága (ahogy Roethe vallja), de az is veszélyezteteti, hogy a klasszikus-filologusok általában még mindig magának a szavakba kivonatolt emberi léleknek, e lélek állapotainak és törvényeinek ismerete nélkül vélik az ókort megismerhetni. Mintha ennek a kornak az embere nem is hús és vér, csak halott gondolat és betű lett volna. Pedig ha valaki nem tudja, mi a vallás lényege, hogyan jön létre a szellemi (költői) alkotás és miként alakulnak ki a nyelvek, – hogyan értelmezhetné az hibátlanul a vallásos szövegeket, költői vagy írói alkotásokat, nyelvi jelenségeket? Jelent-e egyáltalán valamit, ha az ilyen tudós „érti“ a mondatokat, melyeknek vallásos, költői vagy nyelvalkotási jelentősége valójában csak akkor válhat világossá, ha végre sikerült bennök mindentől, ami *csak* nyelvi és logikus, eltekinteni? És ismerhetjük-e az ókort, ha a hagyományban nem tudjuk a vallási, költészeti és kifejezésbeli anyagszerűséget a történelmi Valóságtól élesen elválasztani?

Máig tehát a klasszikus-filologus abban látta – és abban kellett látnia – feladatát, hogy a hagyomány szövegét, mint történelmi adottságokat, megértse. Ezzel szemben nyilvánvaló lett, hogy a reánk maradt szavak „tartalma“: a vallásos ige, a költői alkotás, a történelmi hagyomány, sőt az egyszerű szó sem voltak soha pusztán logikum és hisztórikum. Hogy – ellenkezőleg –: az igazi fölfogás sokszor kénytelen magát a történelmi szó megtévesztő ereje alól emancipálni (a költői kifejezésben felismerni, hogy nem jelenti a történelmi tény, a valóságos hitet stb.). Így a *holnap* klasszikus-filologusának meg kell majd tanulnia azt a módot, amely egyszerre két dologhoz segíti: megakadályozza a „szavak“ túlértékelésében és biztosítja az ellen, hogy a szavak – az elmúlt korok és emberek vallásos és költői hangulatainak, (történet-) írói fölfogásmódjának és egész eleven szellemiségének legfőbb vivőanyaga és közvetítője – ne maradjanak kihasználatlanul. A klasszikus-filologusnak, aki eddig csak a gondolkzó embert tanulta, meg kell az érző és akaró, egyszóval az egész, *élő* embert pillantania. És ha már nem támaszthatja fel, – a halott hagyománynak és az általános lélektan legújabb eredményének együttes segítségével – meg kell a legnehezebb mulélevenítést is kísérelnie.

Egyelőre tehát, legalább is elvben úgy látszik, hogy – amiként egykor Platon a királyoktól követelte – ma filozófusoknak kell lenniük a filologusoknak s filozófiai alapon kell tudományuk újraépítését megkísérelniök.

*

Hogy a gyakorlati valóság számára ígérnek-e valamit ezek a következtetések és valóban akar-e a valóságos, mai klasszika-filológia, – amely addig is annyit tanult – tovább tanulni s a kor vezető gondolkodásához igazodni; hogy képes lesz-e jövőben úgy dolgozni föl és úgy tární a modern ember elé a görögök és rómaiak minden egyéb kornál és minden népnél tanulságosabb életének tanulságait, hogy mindig és mindenütt a ható szellem döntő ereje és ne a külső, halott tények hangsúlyozódjanak: ezek olyan kérdések, amelyeket nagyon hasznos volna, ha lehet, a valóság tényeivel igazoltatni. Hiszen rajtuk mulik, hogy korai-e a klasszika-filológia végpusztulásán való örvendezés, illetőleg siránkozás, a kikiáltott csőd és a megkondított lélekharang vagy pedig, hogy szomorú valóra válik a klasszika-filológia kidőlése az élet eleven vonalából, a tegnapot tagadó, mának élő és csak holnapig látó utilitarizmus teljes diadalára ...

Ugylátszik azonban, hogy a klasszika-filológia már meg is indult azon az úton, amelyet elmékedésünknek a jövő útja gyanánt kellett fölismernie. Legalább is a nem-német filológiáról, – amely kevésbé feledkezett bele a racionalizmusba, sőt tulajdonképp az *Altertumswissenschaft* speciálisan német fogalmát sem tette soha egészen a magáévá – elmondhatjuk, hogy régen és sokszor próbálkozott már a neki könnyebben is eső alkalmazkodással, t. i. a vallás, költészet, szociológia. stb. belülről jövő igényeinek respektálásával. (Gondaljunk például I. E. Harrisonnak egyenesen Bergson ismeretelméletén fölépülő törekvéseire!) Hiszen ezek a alapjukban antiracionalista filológiák talán épen szakadárságuk miatt nem juthattak döntő szerephez a 19. század áramlataiban. De tagadhatatlan előnyomai vannak már a görög (római) „szellemtörténet“ törekvéseinek maguknál a németeknél is. Csakhogy minél nagyobb arányokban és minél jobban dolgoztak a németek, amikor a klasszika-filológia és a korszellem egyaránt követelte meg a racionális fölfogásmódot: annál nehezebben tud ma nálunk minden, ami nem szó- és forma, a szó- és formahegyek alól megfelelő jelentőségében előbukkanni.

Ezért nem várhatunk a mai németektől kész programot a klasszika-filológia idealisztikus irányára vonatkozólag; pedig egykor épen a német népnek belső gondolata volt az úgynevezett idealizmus. Potenciálisan azonban már Németországban is tagadhatatlanul megvan és sokszor hatékony ez az eljövendő irányzat*), nevezetesen és elsősorban a fentebb is érintett és a „nonpossumus“ jelszavával elvetélt jobb belátásokban (pl. Otto Gruppénél és másoknál). De ott követelődik az idealizmus számos elvi kijelentésben és terjedelmes – sokszor könyvekké szélesedő – bevezetésekben. Keresztül is vitték nem egy részletkérdésben, sőt többé-kevésbé tudatos, bár elszigetelten maradó kísérletekben is.

Így pl. az irodalomfölfogást illetőleg nyilván elvi jelentőségű volt, ha már Geiger (1868) abban látta a görög költők fordításának nehézségét, hogy a fordítás a maga gondolatos érdekességével megtöri az elragadó hatás varázsát, amelyet minden igaz költői műben az értelmi megbontásoktól nem zavart hangulatmegáradás lendülete kelt. Világosabban és messzebbmenően vállalja J. Geffcken, szélesen alapozott görög irodalomtörténetének előszavában (1926), hogy az egész irodalomtörténetírás nagyrészt szellemtörténeti föladat, jóllehet neki magának hiányzott az ereje egy ilyen föladat megoldásához. Mások már jó példáját adják az új gyakorlati alkalmi érvényesítésének. Így pl. sokhelyütt K. Reinhard kitűnő Poseidonios-könyve; F. Dornseiff, Pindarost illető több rendbeli fejtegetéseiben; és még Eduard Norden is, mikor egyenesen a psychoanalysis határáig elportyáztatott. Végül – már a jövő útján – önállóan reprezentáló kísérletnek készült E. Drerup 1921-ben – C. Rothe és mások kezdeményezése után – megindított háromkötetes poétikája, mely a pragmatizmus és a racionalizáló esztetika ellen mindjárt a legnehezebb eseten – Homeroson – vállalta az idealisztikus költészetfölfogás egyedüli jogosultságának bizonyítását. És hasonlóképp elismerhetjük Wolf Aly (kisebb terjedelmű, de teljes) görög irodalomtörténetéről (1925), hogy már nem a görög írók története, mint az eddigiéek voltak, hanem legalább *kísérlete* a valódi irodalomtörténetnek.

Ugyanilyen a helyzet a nyelv-, vallás-, általános történelem, valamint egyéb ókori tudományok területein is. Kretschmer és Usener megelőzték korukat filozófiai szempontjaikkal; de az újabb nagy görög vagy római történelmeknek is világos a tendenciájuk, hogy – bár még csak külsőlegesen – mindinkább kulturtörténetekké szélesednek. A példákat felesleges szaporítanunk.

*

Vázlatunkban mindenesetre csak egyes kiragadott szimptomákra szorítkozhattunk. Mégis talán nyilvánvaló lett, hogy csakugyan nem a halál fenyegeti a klasszika-filológiát, hanem csupán anyagának egy eddig lappangó szempont szerint való átcsoportosítása: korszerű újjászületés, mely nyilván csak a pillanatnyi átmenet nehézségei miatt és arra a szemlélőre gyakorol nyomasztó benyomást aki – mint mi – ebben az átmenetben él.

Alárendelt kérdés emellett, vajjon német vezetéssel juthatunk-e az „új“ klasszika-filológia ígért földjére, vagy a vezetésnek most más nemzet és másfajta egyéniségek kezébe kell átkerülni. Az uralomváltóznak t. i. megvolnának a maga nehézségei.

Franciákban, angolokban s a kisebb népek tudósiban, kiknek szabadabb kilátása, lehet a jövő irányában, inkább hiányozhat a részletkérdéseknek ama fölényes ismerete, amely nélkül ma még a multnak tagadása sem

---

* Szükségét a régi szellem főképviselői is ismerik, mihelyt nem látják a közvetlen vonatkozást tudományos működésük alapjainak. Pl. Eduard Meyer vagy Wilamowitz is sokszor „idealisztikusak“ pedagógiai vonatkozásokban stb.; de ezekre és egyéb közeli mozzanatokra itt szándékosan nem tejeszkedünk ki.

tehet egy tapodtat sem előre. A német hozzáértés jobban garantálná a racionalizmus ama moles-einek szakavatott és célszerű lebontását, illetve idealisztikus átépítését, amelyeket maga épített és általában megnyugtatóbb volna, ha a német idealizmus eltemetett vezetéket mégis csak a königsbergi bölcs népének sikerülne a racionalizmus reászakadt felhőkarcolói alatt megtalálni és a klasszika-filológia ragyogó fároszát újra német áramba bekapcsolnia. De – magán azon a tényen, hogy Göttingában látszólag hiányzott a filologusok „második garnitúrája“, aligha is mulhat ebbeli reményeink valósulása. Hiszen a német viszonyok e látszat ellenére sem zárják ki, hogy azért ez a garnitúra valójában – ottan volt tegyen ...

A német tudományban ma még vezető szerepet játszanak azok a tudósok, akik nemrég ádáz harcot vívtak a „botokudok és egyéb vadak“ pártfogói ellen. Hadakoztak azok ellen, akik nem akartak mást, mint az emberfaj néprajzi megismerésével segíteni elő az elmúlt görögség jobb megismerését. Közben aztán valahogyan a tabu, mana és más „primitív“ fogalmak mégis csak belekerültek a görög vallástörténet frazeológiájába, sőt a szentesítő „Pauly-Wissowába“ is. És bizonyonyal ugyan ide fognak kerülni 10–20 év múlva mai filozófiai tudásunk összes általános érdekű eredményei. A speciálisan német helyzet azonban olyan, hogy mindezt a „haladást“ a tudomány mégsem veheti hivatalosan tudomásul, mert a német tudományos morál – a maga sajátosan formális konzervativizmusában – szöges ellentéte éppen ama dzsungel-morálnak, melyet mindnyájan ismerünk Kipling emlékezetes leírásából.

A német vezérfarkas elvétheti az ugrást és mégis megmarad vezérnek. Azok, akik elől haladnak, még a látszatát is kerülni fogják, hogy észrevették az elaggás jelét és hogy készülnek a vezetés átvételére. Egy Werner Jäger vagy a két Fränkel sokszor lépnek ki álarcosan a porondra, s aki a „második garnitúra“ igazi képét akarja látni, az nem takaríthatja meg magának a fáradságos kerülőt, hogy a mesternek „elszólásait“ fölszedő tanítványokon át jusson odáig. Am a dolgok ilyen állását megnyugvással kell látnunk, nem türelmetlenkedéssel. Ez így szép, így kegyeletes, így méltó a történelmi átértékelődéshez, mert hiszen a korszerűtlenség vétké alól holnap mi sem leszünk kivétel.

Aligha tévedünk tehát, ha azt hisszük, hogy Németországban is sokan vannak, akik elvben készek a ma szemüvegén át revidálni az ókor kulturéjét és alkotásait. Az átalakulásba évek telhetnek, de most már a felmentő sereg biztosan rátalál az élet útjára és szívós előnyomulásában fel fogja váltani a szorongatott elővédeket.* Akkor pedig minden megy majd ismét a régi, azzal a különbséggel, hogy a „klasszika-filológia“ nem lesz „Altertumswissenschaft“, hanem „klassische Geistesgeschichte“, sőt végül talán felveszi ezt a nevet is.

*

E helyütt persze lehetetlen volt, hogy a nyelv, vallás, irodalom – szociális, valamint individuális – történetének idealisztikus problémáit részletesen vitassuk. Számuk végtelen és bonyolultságuk ilyen szűk keretekben áttekinthetetlen. Részletezés nélkül is világos azonban, hogy semmi amerikanizmus, semmi rádiókultúra, semmi halott civilizáció (a szó spengleri értelmében) nem mondhat le ma sem a magunkraismerésnek, az emberi tudás e legfelsőbb föladatának, ama fontos pluszáról, amelyet a klasszikus élet csak annak kínál, aki *mai* ismeretelméleti tudásunkkal indul átértékelésre. Nem mondhat le a maga örök kára nélkül ama, különben elveszendő életértékekről, melyeket minden század gyermekében egyedül csak az ókor legnagyobb alkotó s legnagyobb konzerváló népének – a görögnek és a rómainak – tökéletes példája tudott megéreztetni.

Mindenképen úgy látszik tehát, hogy a klasszika-filológia jövője biztosítva van és alighanem szégyenkezés vár a rövidlátókra és a pereat-kiáltozókra. Főleg pedig: végtelen kár várna a németekre, ha a ma lázas klasszika-filológiától megtagadnák a vajadás rövid kiméleti idejét és tudományukat türelmetlen kézzel megfosztanák az élhetőnek és a regenerálódásnak föltételeiről. A klasszika-filológiának ma is vannak föladatai és hozza már jövőjét – a harmadik generáció.**

(Szeged)

Marót Károly

AZ EMBERI SZÓ HATALMA (DANTE EGY MONDATÁRÓL)

Szerző, aki nemrégiben Franz Dornseiff greifswald egy tanárral együtt német nyelven, magyarázatokkal kiadta Dantenak „De vulgari eloquentia“ c. latin könyvét (Reichl, Darmstadt, 1925.), egy Amerikában megjelenendő gyűjteményes mű szerkesztőjétől felszólítást kapott: ismertetné a néki legkedvesebb Dante-

* Ezekről v. ö. Leisegäng. Neue Wege zum klassischen Altertum, Neue Jahrbücher 1922 (25) 1–15. l.

** (Korrekturajegyzet.) Szinte örvendek, hogy csak e fejtegetések megírása után olvastam Eduard Spranger *Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule* 1925 címen írott híres beszédét, mert egyébként szavainak varázsával szemben aligha sikerült volna az, amit így elértem. Nem sikerült volna: *teljesen* a filológia oldaláról jutnom el azokhoz a meglepő találkozásainkhoz, melyek így teljes súlyukban lehetnek közös elvi álláspontunk igazságának illetve jogosultságának a bizonyítékai.

mondatot rövid magyarázattal és megokolással; a mű, mely számára e kis rajz készült, ilyen idézetekből fog állani.

Szerk.

Quod autem (vulgare) sit exaltatum potestate; videtur: et quid maioris potestatis est, quam quod humana corda versare potest, ita ut nolentem volentem et volentem nolentem faciat, velut ipsum et fecit et facit. (Nyilvánvaló mily hatalmas van a beszédnek. Mert mi hatalmasabb, mint ami képes rá, hogy az emberi szíveket megfordítsa, úgy, hogy abból, aki nem akar, olyan embert formál, aki akar és megfordítva. Mert ezt tette s ezt teszi a nyelv.) (*De vulgari eloquentia, I. 17.*)

Az emberi értelem hatalomkörében a költő szerint, íme, nincsen nagyobb erő, mint a beszéd. Két gondolatelem olvad itt össze: szavunkkal igazgatjuk embertársaink szívét, szavunkkal kormányozzuk mások szándékait.

A gondolat: misztikus erejű „eszközének“ csodálatába elmerülő s „eszközét“ ünneplő költőnek gondolata, de mire formába ömlik, helyesebben: formulába merevedik, már győzött a skolasztikus gondolkodónak rendszer-keresése. A trecento költője még korántsem „szabad“, még nem szárnyalhat, amerre sejtelve s képzelete magával ragadja. Ott áll mögötte az ókor–középkor intellektuális konvenciója: a rétor. Nem mondhatja, mint mondaná kétségtől öt száz évvel utóbb: „ó, a nyelv mindenható, mert érzelmeket ültet át, vágyakat szít, hangulatot ébreszt, szenvedélyt korbácsol fel vagy elpihentet, – művészetemnek csodálatosan titokzatos szerszáma!“ Dante mindezt így sejtí, de az első szónál már fennakad – „*humana corda versare potest*“ – s eltérül a retorika dicsérete felé. Megfordítja a szíveket a beszéd s az – a k a r a t o t kormányozza.

Még mindig az *akarat* irányítása az emberi beszédnek legnagyobb dicsérete, – antik gondolat ez, amelyet szent Ágoston¹ és Cassiodorus² adtak át a középkornak, – a költő is még változatlanul a szent-tamási formulák békőiba van verve: *nolentem – volentem et volentem – nolentem facere!* Ez a nyelv csodálatos hatalma a *filozófus* számára, aki retorikusan és jogászilag gondolkodik: beszédem erejével megtöröm a te akaratodat, az én akaratom a – tied leszen!

De: a szívedet is megragadom s megfordítom, *cor humanum verso!* Lehet, – ki a megmondhatója? – hogy a „szív“ s az „akarat“ Dante számára még rokon fogalmakat jelölnek. E mondat mélyén mégis egészen új kincsek csillannak fel. Mert ami az emberi szívet megforgatja, az nem egyszerűen a beszéd vagy a nyelv, hanem egy nyelv: a diadalmasan előretörő *vulgare*, az anyanyelv. „*Vulgare de quo loquimur sublimatum est magistratu et potestate ...*“ Az anyanyelv – ebben az esetben az irodalmivá finomult olasz nyelv – lesz az isteni költőnek nagy hangszere. Ezzel fordítja majd meg egy világ szívét: A pompás mondat, amelyet kis nyelvpolitikai essay-jéből itt kiragadtunk, Dante történeti helyét jól jelképezi az antik mult gondolatkincséből táplálkozik, a középkori skolasztika nyelvén formulál, de távlata az újkor felé nyílik; Dante az újkor szellemében érzi és ábrázolja a költői nyelv hatalmát és erejét.

(Budapest)

Balogh József

¹ Augustinus, De civ. dei XXI. 24.

² Cassiodorus, Varia, Raef. Momms. 5.